

I
січень
1972

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

му підсумку це так чи інакше — позитивно чи негативно — позначиться на формуванні рис особистості самих дітей.

Оскільки поведінка дорослого справляє великий виховний вплив на дітей, вихователь повинен стежити за своїми діями і вчинками при організації будь-якої дитячої діяль-

ності і прагнути, щоб його приклад мав тільки позитивний вплив.

Досвідчені вихователі, майстри своєї справи, добре усвідомлюють значення особистого прикладу, кращих якостей особистості педагога у вихованні дошкільнят і вміло використовують цей важливий засіб у своїй роботі з дітьми.

Б. Ф. БАЄВ,

доктор психологічних наук

Технічні засоби у навчанні, вихованні й розвитку дошкільників

Науково-технічний прогрес все більше позначається на всіх сферах нашого життя. І цей вплив дедалі зростатиме з прискоренням темпів самого науково-технічного прогресу. А це означає, зокрема, збільшення кількості різноманітної інформації і засобів її передачі, в тому числі технічних засобів навчання.

Технічні засоби навчання вже зараз широко впроваджуються у школах, і правильне їх використання, тобто використання з додержанням певних дидактичних, психологічних, методичних, технічних та інших вимог, істотно полегшує виконання завдань навчання і розвитку підростаючого покоління.

У зв'язку з цим слушним є питання про роль технічних засобів і в житті дошкільників, їхньому психічному розвитку, в підготовці до шкільного навчання. Важливість цього питання зумовлюється й тим, що технічні засоби владно входять у побут кожної сім'ї і кожного дитячого закладу. Радіоприймач, телевізор, діапроектор, магнітофон тепер не новина для дітей. І вони не просто урізноманітнюють дозвілля, а навіть втручаються у їхній розвиток: так чи інакше впливають на світосприймання і світорозуміння, чогось навчають, від іншого застерігають. І на це не можна не зважати.

Конкретно мова може йти про те,

чи правильно діти користуються технічними засобами, хто і як саме регламентує це використання, як воно позначається на розвитку дошкільника, а також де та межа, за якою застосування технічних засобів вже не допомагає, а шкодить цьому розвитку. Скажемо прямо, що на ці питання відповісти не так легко. Технічні засоби входять у життя дошкільника переважно стихійно, і є серйозна небезпека загубитися йому серед них.

Ми зупинимось лише на деяких психологічних вимогах до використання технічних засобів у роботі з дітьми дошкільного віку. Маємо на увазі технічні засоби навчання, тобто сукупність пристроїв, які сприймають, перероблюють і видають (передають) інформацію, і матеріалів, які цю інформацію зберігають.

Призначення технічних засобів навчання — повідомлення певної інформації, розраховане на її зорове чи слухове сприймання. Треба коротенько й зрозуміло розповісти дітям про призначення технічного обладнання, бо воно своєю новизною, незвичністю подразників привертає їхню увагу. Тому потрібна певна адаптація, звикання до цього обладнання, щоб дитячу увагу привертала не сама техніка, а інформація, яка повідомляється за її допомогою.

Застосовуючи технічні засоби, потрібно зводити до мінімуму сто-

ронні подразники. Зорова і слухова інформація має подаватися так, щоб при її сприйманні було якомога менше помилок і щоб діти не стомлювалися.

Технічні засоби відзначаються тим, у який спосіб і наскільки якісно вони передають інформацію. Зміст же самої інформації від технічного обладнання не залежить. Він зумовлений навчально-виховними завданнями і віком тих, кому ця інформація адресується. При цьому треба мати на увазі, що передумовою успішного застосування технічних засобів є добре складена програма. Саме її зміст є в першу чергу навчально-виховним чинником. Однак повідомлювана дітям дошкільного віку інформація не завжди високоякісна, спостерігається також захоплення технікою на шкоду навчально-виховним цілям. (З приводу цього один американський психолог зробив застереження: «Не дозволяйте пристрою диктувати програму!»).

Використання технічних засобів навчання — не мода і не розвага. Технічні засоби не повинні підміняти вихователя, їхнє призначення — тільки полегшити його працю, а тому вони мають органічно поєднуватися з іншими навчальними й виховними засобами. Тут неприпустимі ні стихійність і безконтрольність, ні штучність. А саме цього, на жаль, не бракує у навчанні й вихованні дошкільників.

Скажімо, в групі проводиться заняття по звуковому аналізу слова. За допомогою проектора на екрані показують окремі слова, звуковий склад яких аналізується. Для чого це робиться, що дає дітям такий показ — важко сказати.

Ще один приклад. На занятті в підготовчій до школи групі діти слухають протягом 30—40 хвилин записану на пластинку казку, щоб потім відповісти, як читець передавав радість, подив, відчай тощо (це вважається ознайомленням з художніми засобами твору). Казка цікава, прочитана дуже виразно. Проте діти стомилися, сидючи так довго за сто-

лами з додержанням усіх дисциплінарних вимог. Краще було б підготувати до заняття записані на магнітофонну стрічку окремі уривки з казки для ілюстрації деяких художніх засобів, а дітей попередньо ознайомити з її змістом.

Найбільше безконтрольності і стихійності у використанні технічних засобів у сім'ї. Адже не секрет, що діти-дошкільники часто дивляться телевізійні передачі, просиджуючи цілі вечори біля телеекрана. Дивляться все підряд, слухають записи музики серйозної й легкої, низькопробної; в деяких сім'ях безперервно крутять діа- і кінопроектори, закладають в них перші-ліпші програми, що потрапили під руку.

Здавалося б, що тут страшного?

Справа в тому, що сприймання і переробка інформації — це процеси, в яких виявляються всі сторони особистості дитини: її ставлення до інформації, розуміння, переважаючі інтереси та багато інших факторів аж до настрою і самопочуття. Для сприймання інформації потрібна насамперед увага з певним рівнем її стійкості, зосередженості, обсягу. Якщо дитина неуважна, сприймання у неї малопродуктивне. Якщо дитина годинами висиджує біля телевізора, її увага неодмінно стомиться, і в кращому разі це призведе до охоронного гальмування кори головного мозку. Якщо взагалі увага буває мимовільною, довільною і вторинною мимовільною, то у дошкільників переважає мимовільна. Вона привертається і підтримується безпосередньою дією подразників, їх силою, яскравістю, незвичністю. А це означає, що увага дитини може скеровуватись на несуттєве, другорядне, таке, що не відображає суті передаваної інформації, і тому в сприймання інформації дитиною бажане втручання дорослих. Іншими словами увагу дошкільників треба спрямовувати. Це потрібно й тому, що серед причин дитячої неуважності одне з перших місць посідає нічим не обмежувана зміна все нових і нових вражень. Дитина звикає до такої зміни, вимагає її, а внаслідок цього її увазі бракує стійкості й

зосередженості. Звичайно, дітям потрібні яскраві враження, однак і дошкільників слід вчити бачити за деревами ліс, за привабливою формою — певний зміст, який чогось навчав би їх.

Використовуючи технічні засоби навчання, треба враховувати й ту обставину, що існують обмеження щодо обсягу уваги. Як відомо, доросла людина може одночасно сприймати 4—6 розрізнених об'єктів, не пов'язаних між собою смисловими відношеннями. У дітей-дошкільників обсяг уваги менший. Тому при сприйманні більшої кількості об'єктів якась їх частина неодмінно залишається поза увагою, і їх демонстрування не дає належного ефекту.

Застосування технічних засобів вимагає врахування особливостей сприймання, пам'яті та інших пізнавальних процесів дітей дошкільного віку.

З життєвого досвіду відомо, що можна дивитись і нічого не бачити, слухати і нічого не чути або, точніше, бачити й чути не те, що потрібно. Це залежить насамперед від повідомлюваної інформації. Якщо вона недоступна розумінню дошкільників, діти побачать і почують не те, що насправді несе в собі ця інформація. Якщо інформація скомпонована так, що на перший план в ній виступає несуттєве, супроводжувальне, побічне, діти також сприймають не те, що потрібно. Для прикладу можна продемонструвати навчальний кінофільм про шлюзи і шлюзування. В ньому є гладінь рукотворного моря, білосніжний краєнь-теплохід, шлюзи; тільки процес шлюзування так замасковано цими його зовнішніми атрибутами, що він не сприймається як головне у кінофільмі не те що дошкільниками, а й школярами.

Якість сприймання залежить і від його організації. Це особливо стосується дошкільників, які ще тільки вчаться спостерігати, бачити оточуючі предмети з багатством і різноманітністю їхніх ознак і властивостей. У сприйманні розрізняють його повноту, точність і швидкість,

Та рівень сформованості цих якостей у дітей неоднаковий. Крім того, в дошкільному віці складаються різні типи сприймання: синтетичний, аналітичний, аналітико-синтетичний. Все це вимагає врахування індивідуальних особливостей сприймання в процесі повідомлення дітям інформації за допомогою технічних засобів.

Надзвичайно важлива роль в організації дитячого сприймання належить слову вихователя. Встановлено, наприклад, що саме тільки демонстрування навчальних фільмів не активізує достатньою мірою пізнавальну діяльність дітей, не забезпечує глибокого і повного засвоєння матеріалу. Діти сприймають об'єкти фільмів нерозчленовано, не відрізняють головне від другорядного, звертають увагу переважно на яскраве, на те, що подається крупним планом. Тут якраз і потрібне пояснює слово вихователя.

У шкільній практиці виправдали себе різні форми поєднання екранної наочності із словом учителя. Це — настанова на сприймання перед демонструванням; попереднє пояснення змісту екранного посібника; чергування пояснення з демонструванням окремих частин, фрагментів, кадрів; демонстрування і одночасне коментування кадрів. Такі форми можуть загалом використовуватись і в роботі з дошкільниками, зрозуміло, з урахуванням змісту екранної наочності, її новизни і складності для дітей.

Технічні засоби виконують навчально-виховні функції стосовно дітей дошкільного віку специфічно, оскільки навчання і виховання здійснюється в інших організаційних формах і з додержанням інших вимог, ніж у школі. Використання цих засобів у процесі шкільного навчання стало системою, відповідно регламентується, розробляються методики їх застосування. В життя ж дошкільників вони входять здебільшого нерегламентовано. А це створює додаткові труднощі у їх використанні. Для подолання чи попередження цих труднощів слід мати на увазі деякі загальні положення.

У процесі навчання й виховання технічні засоби не мають самостійного значення; вони не є також провідними чи головними порівняно з іншими засобами (слово, особистий приклад вихователя, практична діяльність тощо) і повинні, як уже зазначалось, органічно поєднуватись з ними. Надмірне захоплення технічними засобами так само шкідливе, як і їх ігнорування.

Використання технічних засобів навчання у роботі з дошкільниками допустиме тільки з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей психічного розвитку дітей, специфіки цього розвитку. На прикладі уваги та сприймання ми хотіли показати важливість пристосування технічних засобів до своєрідності психіки дитини-дошкільника. Значна мимовільність пізнавальних процесів у дошкільників вимагає пред'явлення їм такої інформації, яка б збуджувала і підтримувала мимовільні процеси, коли дитина не ставить собі за мету щось сприйняти, запам'ятати, засвоїти і не застосовує для цього спеціальних засобів. Проте помилково було б орієнтуватись тільки на цю мимовільність, перебільшувати її, оскільки завдання навчання і виховання полягає у формуванні свідомої цілеспрямованої діяльності дітей.

Використання технічних засобів з цього погляду має забезпечувати не лише суто дидактичні функції, а й виховання у дітей спостережливості, довільної уваги, довільної пам'яті, здатності до узагальнень і умовиводів. Це особливо стосується старших дошкільників, які повинні бути підготовлені до навчання в школі, успішного засвоєння його нового змісту. Слід зважати й на те, що в межах самого дошкільного віку має місце значна вікова диференціація, що за період від трьох до семи років у психічному розвитку дитини відбуваються величезні зміни. Недоступне трирічним дітям стає легким для семирічних, у семирічних уже сформовані уміння, навички і звички, які відсутні у малят. Ця обставина також зобов'язує до вдумливого вибору інформації, що пере-

дається за допомогою технічних засобів.

Використання технічних засобів повинно мати як навчальний, так і виховний та розвиваючий ефект.

Цю вимогу, як і згадані вище, можна проілюструвати на прикладі використання у роботі з дошкільниками телебачення. (Організація для дошкільників телевізійних передач навчального характеру є спеціальним питанням, і ми його тут не торкаємось).

Телебачення стало найбільш поширеним засобом передачі зоро-слухової інформації, зокрема інформації безпосередньо з місця подій у різних куточках нашої планети. Така інформація вже сама по собі має велике не лише навчальне, а й виховне значення. Останнє може підсилюватись дикторським супроводом, в якому коментується зображуване на екрані. Проте для розуміння й оцінки дошкільниками того, що передається за допомогою телевізора, дикторського супроводу буває недостатньо. В такому разі його мають доповнювати вихователі, які завжди знайдуть те повчальне, на що слід звернути увагу дітей. Патріотизм, любов до рідного краю, його людей, гордість за їхні трудові успіхи, моральні й етичні норми, навички культурної поведінки, — все це можна виховувати на конкретних прикладах з телепередач.

Використання технічних засобів (і в цьому їхні незаперечні достоїнства) дозволяє уніфікувати повідомлювану дітям інформацію і цим самим певною мірою урівнювати навчально-виховні впливи на них, набуття ними знань, їхній розумовий розвиток. А це має неабияке значення, оскільки дошкільники ще значно різняться між собою за своїм розвитком (наприклад, міські й сільські), та й люди, що їх виховують, за своєю педагогічною кваліфікацією, знаннями й умінням виховувати теж неоднакові.

З цієї точки зору технічні засоби можуть відіграти позитивну роль у підготовці дітей до шкільного навчання.

Серед вимог до використання технічних засобів у роботі з дошкільниками слід назвати й додержання повної безпеки. Багато з них працюють на електричному струмі, є діючими агрегатами, дуже нагріваються, матеріали до них, безпосередні

носії інформації — пожежонебезпечні. Тому протипожежні, протипікові, протиударні та інші заходи безпеки — неодмінна умова використання технічних засобів. Без додержання їх, користування цими засобами неприпустиме.

О. І. ІГНАТОВА

(Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР)

Розвиток уміння спостерігати природу

Уміння бачити предмети і явища оточуючої дійсності у всій різноманітності ознак, властивостей, зв'язків, відношень, уміння помічати незначні зміни в їхньому розвитку створює міцну основу успішного навчання дитини в школі.

У практиці педагогічної роботи в початкових класах дуже часто доводиться розв'язувати питання про те, як краще організувати спостереження об'єктів, явищ, як навчити дітей швидко, точно, правильно помічати суттєве, важливе, як знаходити зв'язки, робити висновки, узагальнення. Тому дослідження особливостей розвитку спостережливості у дітей підготовчої групи допоможе вихователям дитячих садків та вчителям початкових класів у їхній практичній діяльності.

Завдання нашої роботи полягало в тому, щоб експериментальним шляхом дослідити стан розвитку спостережливості у дітей 6—7 років. Основна увага спрямовувалась на визначення повноти сприймання об'єктів дошкільниками, на виявлення характеру ознак, виділених при спостереженні і порівнянні різного навчального матеріалу.

Дослідження проводилось у дитячих садках № 11, 442, 463 та дитячому будинку «Малютко» м. Києва. Ним було охоплено 128 дітей віком від 6 до 7 років.

В організації експерименту ми виходили з того, що у дітей 6—7 років уже є деякі початки наукових відо-

мостей про природу, її явища. Вони неодноразово спостерігали різноманітні об'єкти, порівнювали їх, знаходили найпростіші узагальнення.

Для з'ясування особливостей уміння спостерігати у дітей одного і того ж віку проводили індивідуальні бесіди, в процесі яких дошкільники розглядали певні об'єкти за пропозицією експериментатора і самостійно описували їх зовнішній вигляд, а потім порівнювали. Цими об'єктами були кімнатні рослини (фікус, бальзамін), чучело пташки (щиглик), кольорові зображення домашніх тварин (кінь, корова).

Методика експерименту давала можливість дітям без обмеження часу послідовно розглядати близькі і зрозумілі їм об'єкти, а потім усно описувати зовнішній вигляд кожного з них. При потребі окремим дошкільникам ставились навідні запитання, які стимулювали більш активне сприймання об'єкта. Наприклад, «Що можна сказати про пташку, яке у неї пір'я?», «Що ще можна додати?». Відповіді фіксувалися у протоколах, крім того, зверталась увага на поведінку дітей в ході експерименту — їхній емоційний стан, рухові акти.

Аналіз процесу самостійного спостереження об'єктів показує, що діти підготовчої групи в основному активно, свідомо виконували завдання експериментатора. Ця активність виявлялась у діях (діти обходили об'єкт з усіх боків, брали в руки, показували все, що бачили, про що го-